

Mirosław Wasilewski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH W ZALEŻNOŚCI OD TYPU ROLNICZEGO

1. Wstęp

Dokonujące się w polskim rolnictwie systemowe zmiany, zintensyfikowane po wejściu Polski do Unii Europejskiej, wymagają od rolników podejmowania decyzji o dalszych kierunkach rozwoju gospodarstw. Jest to uwarunkowane efektywnością prowadzonej produkcji rolniczej w ujęciu *ex post*, ale również z uwzględnieniem jej kształtowania się w ujęciu *ex ante*. Zmiany rynkowe bowiem wymagają od rolników decydowania o zakresie prowadzonej produkcji rolniczej. Może to być tylko produkcja roślinna, tylko produkcja zwierzęca lub roślinno-zwierzęca. W ramach wydzielonych rodzajów produkcji można mówić o specjalizacji gospodarstwa lub prowadzeniu produkcji mieszanej. Ocena efektywności dotychczasowej działalności rolników powinna być podstawą podejmowania decyzji przyszłościowych dotyczących gospodarstw (Bernacki 1982; Kierul 1986; Ziętara, Olko-Bagieńska 1986). Gospodarstwa rolnicze charakteryzują się pod tym względem specyfiką branżową, która dotyczy głównie długiego cyklu wytwarzania oraz naturalnego charakteru produkcji, a także odmiennych niż w jednostkach pozarolniczych kategorii produkcyjnych i wynikowych. Wprowadzenie w gospodarstwach rolniczych jednolitych rozwiązań w dziedzinie rachunkowości w formie systemu zbierania danych rachunkowych PL FADN (*Farm Accountancy Data Network*) pozwoli na ujednoczenie rozwiązań w tym zakresie (Wasilewski 2003).

W Polsce po wejściu do UE wprowadzono nowe rozwiązania dotyczące pomiaru wielkości ekonomicznej gospodarstw indywidualnych¹ oraz ich typów

---

¹ Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego jest określana sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM – *Standard Gross Margin*) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie rolnym. Standardowa nadwyżka bezpośrednia jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolnej nad wartością kosztów bezpośrednich, w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji. W celu wyeliminowania wpływu zmian w produkcji lub cen produktów i środków produkcji do obliczeń przyjmowane są średnie z trzech lat odpowied-

rolniczych². Rozwiązania te są odmienne od dotychczas wykorzystywanych kryteriów oceny pozycji ekonomicznej gospodarstwa i kierunku produkcji.

Celem badań jest określenie zależności wyników ekonomicznych gospodarstw indywidualnych od ich typu rolniczego. Do pomiaru efektywności gospodarstw wykorzystano kategorie dochodu rolniczego³ i produkcji końcowej netto. Obliczono rentowność ziemi, pracy i kapitału własnego oraz ekonomiczną wydajność pracy, a także wskaźnik płynności finansowej szybkiej. Badaniem objęto 95 gospodarstw indywidualnych położonych w regionie środkowo-zachodnim według systemu regionalizacji Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ), który obejmuje województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie. Makroregion środkowozachodni charakteryzuje się wysokim w skali kraju poziomem cech organizacyjno-technicznych rolnictwa. Do badań wybrano wszystkie gospodarstwa prowadzące nieprzerwanie rachunkowość rolną w okresie 1998-2001. Analizą zostały objęte gospodarstwa o powierzchni powyżej 15 ha użytków rolnych (UR) o następujących typach rolniczych: typ 1 – uprawy polowe, typ 6 – zwierzęta żywione paszami treściwymi oraz typ 7 – produkcja mieszana.

2. Wyniki badań

Na rys. 1 przedstawiono kształtowanie się wskaźnika dochodowości ziemi jako relację wartości dochodu rolniczego do powierzchni użytków rolnych. Jedynie w gospodarstwach typu 6 wystąpiła jednolita tendencja rosnąca wielkości tego wskaźnika – aż o 1332 zł/ha UR w 2001 r. w porównaniu z rokiem 1998. Ta grupa charakteryzowała się także najwyższą dochodowością ziemi z analizowanych typów rolniczych gospodarstw, a najwyższy jej poziom, który wystąpił w 2001 r.,

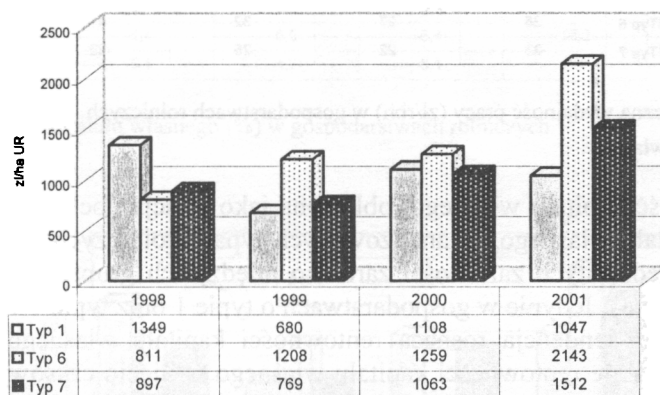
---

niego okresu, na podstawie uśrednionych danych rocznych z danego regionu. Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego wyrażana jest w Europejskich Jednostkach Wielkości (ESU – *European Size Unit*). Wartość jej stanowi równowartość 1200 euro. Na podstawie obliczonych wielkości ekonomicznych wyrażonych w ESU dane gospodarstwo rolne może być zaliczone do jednej z następujących klas wielkości: bardzo małe (< 4 ESU), małe (4-<8 ESU), średnio małe (8-<16 ESU), średnio duże (16-<40 ESU), duże (40-<100 ESU) i bardzo duże (≥100 ESU).

² Typ rolniczy określany jest udziałem standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM) poszczególnych działalności w ogólnej wartości SGM gospodarstwa. Odzwierciedla on system produkcji danego gospodarstwa. W zależności od pożądanego stopnia dokładności stosuje się różne poziomy ustalania typów gospodarstw: ogólne, podstawowe, szczegółowe lub podtypy. Gospodarstwa, w których udział jednej z działalności przekracza 2/3 SGM, nazywane są gospodarstwami specjalistycznymi. Te, w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od 1/3 do 2/3 SGM noszą miano dwukierunkowych. Natomiast te, w których żadna z działalności nie przekracza 1/3 całego SGM określane są gospodarstwami mieszanymi. W analizowanej grupie gospodarstw wystąpiły następujące typy rolnicze gospodarstw: typ 1 – uprawy polowe roślin rolniczych, typ 6 – zwierzęta żywione paszami treściwymi, głównie trzoda chlewna, typ 7 – produkcja mieszana, mieszana zwierzęca lub mieszana roślinno-zwierzęca. Liczba gospodarstw w latach 1998-2001 w poszczególnych typach rolniczych przedstawiała się następująco: typ 1: 23, 23, 26, 26; typ 6: 14, 19, 19, 16; typ 7: 58, 53, 50, 53.

³ Produkcja globalna gospodarstwa stanowi wartość pieniężną tego wszystkiego, co zostało wytworzone w gospodarstwie w roku obrachunkowym. Odejmując od produkcji globalnej wartość zużytych w procesie produkcji własnych nasion i pasz, obliczymy produkcję końcową brutto. Odejmując natomiast od produkcji końcowej brutto wartość materiałów z zakupu pochodzenia rolniczego, otrzymamy produkcję końcową netto, od której należy odjąć materiały z zakupu pochodzenia nierolniczego, przez co otrzymamy produkcję czystą. Do obliczenia dochodu rolniczego punktem wyjścia jest wartość produkcji czystej, od której odejmuje się świadczenia finansowe gospodarstwa na rzecz państwa i osób trzecich, a więc: podatki, ubezpieczenia, składki emerytalne, czynsze dzierżawne, odsetki oraz opłatę pracowników najemnych.

wynosił 2143 zł/ha UR. W gospodarstwach typu 7 nastąpiło zwiększenie dochodowości ziemi w latach 1999-2001 (o 96,6%). Jedynie w gospodarstwach typu 1 nie było jednoznacznych zależności w czasie. Największa różnica w dochodowości ziemi na korzyść gospodarstw typu 6 w stosunku do gospodarstw typu 7 wystąpiła w 1999 r. (o 57,1%), a najmniejsza (o 18,4%) w 2000 roku. Należy nadmienić, że w 1998 r. najwyższa dochodowość ziemi dotyczyła gospodarstw typu 1 (uprawy polowe). Zależności w dochodowości ziemi między 1 i 7 typem gospodarstw w analizowanych latach były zróżnicowane. Można zatem stwierdzić, że jedynie gospodarstwa o typie 6 (zwierzęta żywione paszami treściwymi) charakteryzowały się stabilnym wzrostem dochodowości ziemi. Ten typ rolniczy gospodarstw jest częściowo uniezależniony od zasobów ziemi gospodarstwa, produkcja bowiem może być prowadzona również ze znacznym wykorzystaniem pasz treściwych z zakupu. Występuje tutaj więc zjawisko „oderwania” efektów produkcyjnych od posiadanych zasobów ziemi, co przyczynia się do zwiększenia wskaźnika dochodowości ziemi.

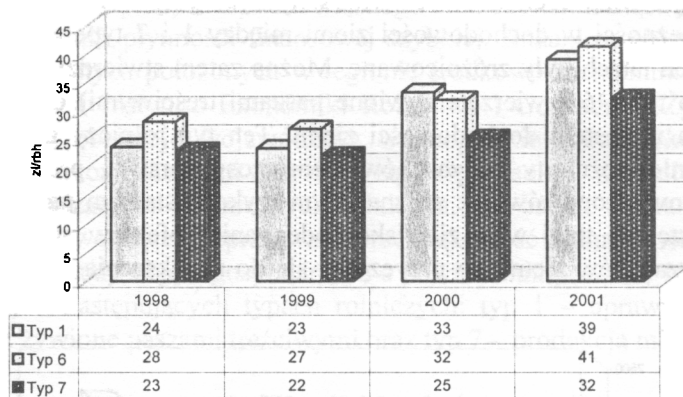

Rys. 1. Dochodowość ziemi (zł/ha UR) w gospodarstwach rolniczych

Źródło: badania własne.

Uzyskiwanie najwyższej dochodowości ziemi przez gospodarstwa o typie 6 było częściowo uzasadnione najwyższą wydajnością ekonomiczną pracy (z wyjątkiem 2000 r.), por. rys. 2. Wskaźnik ekonomicznej wydajności pracy został obliczony jako relacja wartości produkcji końcowej netto do nakładów pracy rolnika i członków jego rodziny na prace rolne i inwestycyjne, wyrażonych w roboczogodzinach (rbh). We wszystkich grupach gospodarstw zauważalny był w latach 1999-2001 wzrost ekonomicznej wydajności pracy, który w największym stopniu dotyczył gospodarstw typu 1 (o 69,6%). Gospodarstwa typu 7 (produkcja mieszana) posiadały najniższą ekonomiczną wydajność pracy z analizowanych grup gospodarstw. Największa różnica na niekorzyść tej grupy gospodarstw w stosunku do typu rolniczego 1, wynosząca 24,3%, wystąpiła w 2000 r., a w stosunku do typu 6 w 2001 r. (o 22,1%). Najwyższa ekonomiczna wydajność pracy dotyczyła gospodarstw typu 6 w 2001 r., na poziomie 41 zł/rbh. Najniższa wydajność pracy wystą-

piła we wszystkich grupach gospodarstw w 1999 r., a najmniejsza była w gospodarstwach typu rolniczego 7 (22 zł/rbh). Można zatem stwierdzić, że specjalizacja gospodarstw w produkcji roślinnej lub zwierzęcej przyczyniała się do uzyskiwania wyższej ekonomicznej wydajności pracy w porównaniu z mieszanym typem rolniczym gospodarstw.

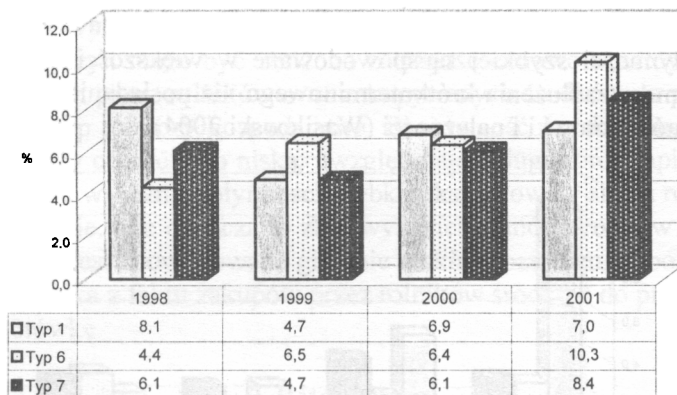
Rys. 2. Ekonomiczna wydajność pracy (zł/rbh) w gospodarstwach rolniczych

Źródło: badania własne.

Rentowność kapitału własnego, obliczona jako relacja dochodu rolniczego do wartości kapitału własnego, w analizowanych typach rolniczych gospodarstw nie wykazywała jednolitych zależności zarówno między ich grupami, jak i w ujęciu czasowym (rys. 3). Jedynie w gospodarstwach o typie 1 oraz typie 7 w latach 1999-2001 wystąpiła tendencja rosnąca rentowności kapitału własnego. Największa różnica w poziomie rentowności kapitału własnego w ujęciu czasowym dotyczyła gospodarstw typu rolniczego 6, wahała się bowiem od 4,4% w 1998 r. do 10,3% w 2001 r. We wszystkich typach rolniczych gospodarstw rentowność kapitału własnego kształtowała się w przedziale 4-10%, była zatem relatywnie zbliżona. W 2001 r. w analizowanych typach rolniczych poziom rentowności kapitału własnego był na ogół wyższy (z wyjątkiem gospodarstw typu 1) niż w roku 1998. Uwzględniając długi cykl wytwarzania w gospodarstwach rolniczych, stwierdzony poziom rentowności kapitału własnego należy ocenić jako niski.

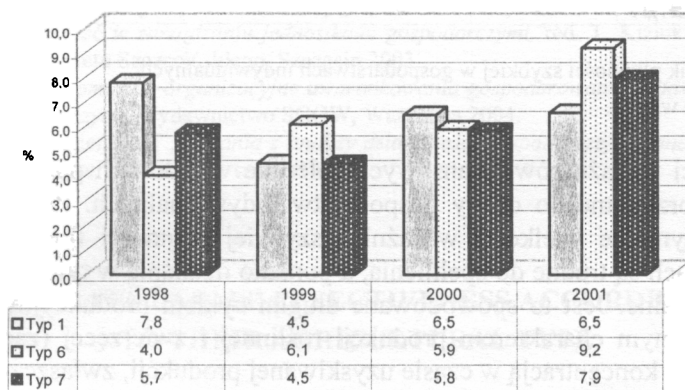
Zależności w przypadku wskaźnika rentowności majątku gospodarstw, obliczonego jako relacja dochodu rolniczego do wartości aktywów razem, były zbliżone jak przy rentowności kapitału własnego (rys. 4). Niewielka różnica w stosunku do rentowności kapitału własnego świadczy o małym stopniu wykorzystywania kapitału obcego w finansowaniu działalności. Najwyższy poziom rentowności majątku wystąpił w gospodarstwach typu 6 w 2001 r. i wynosił 9,2%, podczas gdy w gospodarstwach typu 1 w tym roku – jedynie 6,5%. Tylko w gospodarstwach typu 7 wystąpiła jednolita tendencja rosnąca wielkości tego wskaźnika w latach 1999-2001. Analizowane grupy gospodarstw, charakteryzujące się różnymi typami rolniczymi, posiadały także różne uwarunkowania technologiczne produkcji. Mimo

to efektywność wykorzystania majątku gospodarstw była relatywnie zbliżona. Można zatem sformułować twierdzenie, że typ rolniczy gospodarstw nie różnicuje w sposób zasadniczy rentowności majątku (aktywów) gospodarstw indywidualnych.

Rys. 3. Rentowność kapitału własnego (%) w gospodarstwach rolniczych

Źródło: badania własne.

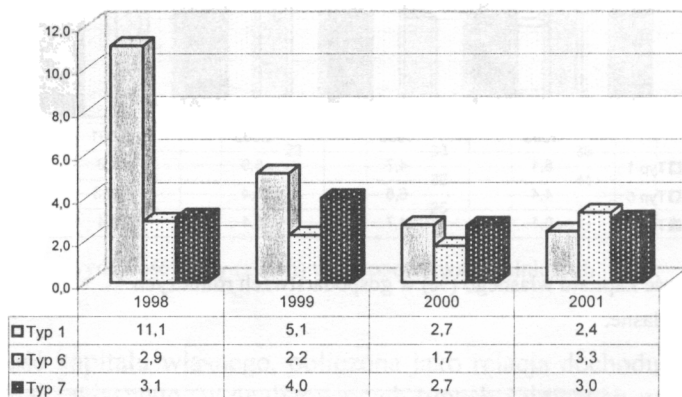

Rys. 4. Rentowność majątku (%) w gospodarstwach indywidualnych

Źródło: badania własne.

We wszystkich typach rolniczych gospodarstw wskaźnik płynności szybkiej, obliczony jako relacja środków pieniężnych i należności do zobowiązań bieżących, kształtował się powyżej wielkości zalecanej (ok. 1,0). W latach 1998-1999 zdecydowanie najwyższą wielkością tego wskaźnika charakteryzowały się gospodarstwa o typie 1, przy czym w tej grupie gospodarstw wielkość wskaźnika zmniejszyła się z 11,1 w 1998 r. do 2,4 w 2001 r., czyli o 8,7 (rys. 5). W gospodarstwach typu 6 wystąpiła także tendencja spadkowa – z 2,9 w 1998 r. do 1,7 w 2000 r. (w roku

2001 nastąpił niewielki wzrost). Może to świadczyć o stopniowej racjonalizacji poziomu tego wskaźnika. W analizowanych latach stabilny poziom wskaźnika występował w gospodarstwach typu 7 (produkcja mieszana), co świadczy o kształtowaniu się zbliżonych relacji między środkami płynnymi gospodarstwa a zobowiązaniami bieżącymi. Wielkości wskaźnika płynności szybkiej wskazują, że gospodarstwa indywidualne nie są zagrożone utratą zdolności spłaty bieżących zobowiązań. Należy mieć jednak na uwadze to, że stwierdzone wysokie wielkości wskaźnika płynności szybkiej są spowodowane w większości raczej relatywnie niskim poziomem zadłużenia krótkoterminowego niż posiadaniem przez rolników wysokich stanów gotówki i należności (Wasilewski 2004).

Rys. 5. Wskaźnik płynności szybkiej w gospodarstwach indywidualnych

Źródło: badania własne.

Wielkości wskaźników finansowych zalecane w branżach pozarolniczych nie są w pełni przydatne do oceny gospodarstw indywidualnych. Proponowane dotychczas optymalne wielkości wskaźnika szybkiej płynności finansowej w tych gospodarstwach są trudne do spełnienia, a ponadto działania w tym kierunku mogą być nieracjonalne. Jest to spowodowane długim cyklem produkcyjnym w rolnictwie, powiązaniem charakterem produkcji roślinnej i zwierzęcej (zaopatrzenie w pasze), a także koncentracją w czasie uzyskiwanej produkcji, zwłaszcza roślinnej.

3. Wnioski

W opracowaniu przedstawiono analizę zależności wyników ekonomicznych gospodarstw indywidualnych od ich typu rolniczego. Na podstawie przeprowadzonych analiz sformułowano następujące wnioski końcowe.

1. Najwyższa dochodowość ziemi wystąpiła w gospodarstwach typu rolniczego „zwierzęta żywione paszami treściwymi”, co w dużej mierze było uwarunkowane najwyższą ekonomiczną wydajnością pracy. Gospodarstwa te w większym stopniu wykorzystywały pasze z zakupu, co uniezależniało uzyskiwane efekty ekonomiczne od zasobów ziemi, a większe znaczenie miało dopasowa-

nie zasobów pracy do skali prowadzonej produkcji. Specjalizacja w produkcji roślinnej lub zwierzęcej przyczyniała się na ogół do uzyskiwania wyższej ekonomicznej wydajności pracy w porównaniu z gospodarstwami typu „produkcja mieszana”.

2. Nie wystąpiły jednoznaczne zależności między rentownością kapitału własnego i majątku a typem rolniczym gospodarstwa. Może to oznaczać zbliżoną efektywność wykorzystania własnych zasobów kapitałowych i majątkowych. Jedną z przyczyn może być zbliżona zależność cenowo-kosztowa produktów sprzedawanych przez rolników oraz zakupywanych środków do produkcji, bez względu na typ rolniczy gospodarstwa. Rentowność uzyskiwaną przez gospodarstwa należy ocenić jako niską, uwzględniając długi obrót kapitału w rolnictwie. Mimo to wskaźniki płynności szybkiej kształtowały się na relatywnie wysokim poziomie. Nie oznacza to zbyt wysokich stanów środków pieniężnych i należności, a jest spowodowane głównie niskim poziomem zobowiązań bieżących, co wynika z faktu zakupów przez rolników środków do produkcji zazwyczaj za gotówkę.

Literatura

- Bernacki A., *Efektywność różnych poziomów koncentracji środków produkcji w gospodarstwach indywidualnych*, Wydawnictwo SGGW-AR, Warszawa 1982.
- Kierul Z., *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych*, PWRiL, Warszawa 1986.
- Wasilewski M., *System danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej i Polsce*, [w:] *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*, red. T. Kiziukiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003.
- Wasilewski M., *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania gospodarowania zapasami w przedsiębiorstwach rolniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004.
- Ziętara W., Olko-Bagieńska T., *Zadania z analizy działalności gospodarczej i planowania w gospodarstwie rolniczym*, PWRiL, Warszawa 1986.

PRIVATE FARMS' EFFECTIVENESS ACCORDING TO THEIR AGRICULTURAL TYPE

Summary

In the paper relations between economic results of private farms and their agricultural type are presented. The highest profitability appear in the farms of type: “animals fed with concentrates”. Specialization of production caused also higher economic work output than in the farms of mixed agricultural types. Profitability of own capital and assets use in the agricultural types of farms was similar (4-10%). According to long capital rotation in agriculture this profitability should be evaluated as low. The rate of fast liquidity run at relatively high level, the highest in the farms of agricultural type: “field crops”.